

LEREN OVER LEVEN
IN LOYALITEIT
OVER CONTEXTUELE HULPVERLENING

May Michielsen, Wim van Mulligen
en Leen Hermkens (red.)

Leren over leven in loyaliteit

Over contextuele hulpverlening

Acco Leuven / Den Haag

Eerste druk: 1998
Tiende druk: 2010

Gepubliceerd door
Uitgeverij Acco, Blijde Inkomststraat 22, 3000 Leuven (België)
E-mail: uitgeverij@acco.be – Website: www.uitgeverijacco.be

Voor Nederland:
– *Uitlevering:* Centraal Boekhuis bv, Culemborg
– *Correspondentie:* Acco Nederland, De Star 17, 2266 NA Leidschendam

Omslagontwerp: Danny Juchtmans

© 1998 by Acco (Academische Coöperatieve Vennootschap cvba), Leuven (België)
Niets uit deze uitgave mag worden vervoelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.
No part of this book may be reproduced in any form, by mimeograph, film or any other means without permission in writing from the publisher.

D/1998/0543/18

NUR 777

ISBN 978-90-334-4009-0

Inhoud

Woord vooraf	15
Deel 1. Uitgangspunten	17
1. Contextuele hulpverlening in de praktijk	
<hr/>	
M. Michielsen, M. Steenackers en W. Van Mulligen	19
1. Het contextuele perspectief: vier dimensies	20
1.1 De feiten: eerste dimensie	20
1.2 Psychologie: tweede dimensie	21
1.3 Interacties: derde dimensie	22
1.4 De relationele ethiek: vierde dimensie	22
2. Loyaliteit	23
2.1 Existentiële en verworven loyaliteit	23
2.2 Verticale en horizontale loyaliteit	24
2.3 Loyaliteitsconflicten	25
2.4 Gespleten loyaliteit	25
2.5 Onzichtbare loyaliteit	26
3. Rechtvaardigheid en betrouwbaarheid in de balans van geven en nemen	26
3.1 De balans van geven en nemen	26
3.2 Opbouwen van destructief gerechtigd zijn: een onbetrouwbare wereld	27
3.3 Legaat en delegaat	29

4.	De hulpverlening	29
4.1	Erkenning	29
4.2	Meerzijdige partijdigheid als basishouding	31
4.3	Zoeken van hulpbronnen: waar vinden we resterende betrouwbaarheid?	32
4.4	Het proces van ontschuldiging	33
4.5	Timing: moratorium en verwachting van actie	33
4.6	Verbindend werken	34
2.	Ethiek als perspectief. Een kleine filosofische bijdrage over de grondslagen van de contextuele therapie	
	<hr/>	
	H. Meulink-Korf en A. van Rhijn	35
	Inleiding	35
1.	Midden-Europa, meer dan een eeuw geleden: een kind op een balkon	36
2.	Martin Buber als erfgenaam	38
2.1	Het erfgoed van de Verlichting	38
2.2	Filosofie en sociologie	41
3.	De erflater	43
3.1	Bubers invloed op het terrein van psychotherapie kort beschreven	43
3.2	Buber bij Nagy	45
4.	Andere filosofische lijnen	46
4.1	Een dialectische theorie over verhoudingen: Hegel	46
4.2	De verantwoordelijkheid voor de toekomstige generaties: het werk van Hans Jonas	47
5.	Ethiek als perspectief: slotopmerkingen	49
3.	Elementen van toegewijde verbintenis	
	<hr/>	
	B. Krasner en A. Joyce (vert.: A. van Rhijn en H. Meulink-Korf)	51
1.	Van generatie op generatie	51
1.1	Wederzijdse kwellingen	52
1.2	Ik ben ik en jij bent jij	52
2.	De stroom der rechtvaardigheid	54
2.1	In balans brengen van geven-en-nemen	54

2.2	Bijdragen en kwetsuren die niet onder ogen werden gezien	55
2.3	Het risico van ontvangen	56
2.4	Onomkeerbare invloed	57
2.5	Wijzen op rechtvaardigheid	58
3.	Schuld en schuldgevoelens	59
3.1	Schuld en relationele rechtvaardigheid	59
3.2	Schuld	59
3.3	Antwoord en verantwoordelijkheid	60
3.4	Schuldgevoelens	62
4.	Veelzijdige verdienste	63
4.1	Verdienste als kritische massa	64
4.2	Verdienste: een zelf-motiverende factor	65
5.	Loyaliteit en de dynamiek van loyaliteit	66
5.1	Gebonden door bloed, gebonden door verdienste	66
5.2	De elementaire triade	67
5.3	Vergelijken van ouderfiguren	68
5.4	Loyaliteitsconflict	69
5.5	Een woordloze leegte	69
6.	Ethische verbeelding	70
6.1	Veel gevergd van de verbeelding	71
6.2	Ouder zijn: een dialogische houding	72
6.3	Gebrekkig voorstellingsvermogen	72
6.4	Onfaire beschuldiging	73
7.	Het opgenomen zijn in een triade	74
7.1	Vitale dissociatie	74
7.2	Ethisch herstel	75
8.	Schijn: de afwezigheid van rechtstreeks spreken	75
8.1	Te moeten behagen	76
8.2	Een vorm van heimelijk samenspel	76
8.3	Onderdelen waaruit de schijn bestaat	77
8.4	Zoeken naar 'waarborgen'	78
8.5	Beproeven van uitgangspunten	78
8.6	De taak van het tussenmenselijke	79

Deel 2. Algemene toepassingsgebieden	81
4. Passend geven en nemen: hulpverlening aan volwassenen die als kind geparentificeerd werden	
<hr/>	
F. Van Mierlo, M. Michielsen, M. De Buysser en G. Rooijackers-Segers	83
Inleiding	83
1. Parentificatie: verschillende definities	84
2. Parentificatie en de ontwikkeling van het kind	85
2.1 De objectrelatietheorie van Kernberg	86
2.2 De ontwikkeling van de identiteit volgens E. Erikson	88
2.3 Ontwikkeling, identiteit en vertrouwen	91
2.4 Projectieve identificatie en parentificatie	92
3. De progressieve en regressieve pool in de zorgrelatie tussen ouder en kind	94
3.1 Het zorgende kind	94
3.2 Het kind dat kind moet blijven	98
4. De progressieve en regressieve pool in de relatie met een narcistisch gekwetste ouder	101
4.1 Het perfecte kind	102
4.2 De zondebok	104
5. Besluit	107
5. Omgaan met emoties: kiezen voor relationele ethiek	
<hr/>	
M. Steenackers en J. Lens	109
Inleiding	109
1. Uitgangspunten	109
1.1 De dimensie van de psychologie in het contextueel werk	109
1.2 De gestalttherapie: uitgangspunten en ontwikkelingen	113
1.3 Focus op emoties	115
2. Gestaltbenadering	122
2.1 Awareness: stilstaan bij en betekenis geven aan emo- ties	122
2.2 Symbolisering van de ervaring	123
2.3 Vermijding en herstel op de contactgrens	124

2.4	Innerlijk conflict: op zoek naar de missende pool	125
2.5	Zelfonderbreking: gesprek met de verinnerlijkte ander	127
2.6	‘Unfinished business’: expressie en herbeleving van de relatie met de traumatiserende ander	127
3.	Meerzijdige partijdigheid, ontschuldiging en betrouwbaarheid	130
3.1	Meerzijdige partijdigheid en het werken met polariteiten	130
3.2	Mildheid en ontschuldiging	131
3.3	Betrouwbaarheid van de hulpverlener in het werken met emoties	132
6.	Vertrouwen en betrouwbaarheid in partnerrelatietherapie	
	<hr/>	
	M. Michielsen	135
	Inleiding	135
1.	De ethiek van de intieme relatie	136
1.1	Machtsstrijd en dialoog	136
1.2	De bestanddelen van een rechtvaardige en betrouwbare relatie	137
2.	Partnerproblematiek in het licht van de vierde dimensie	139
2.1	Invloed van het verleden: leunen op destructief recht	140
2.2	De wederzijdse invloed van dit destructief gerechtigd zijn op de partnerrelatie nu	142
2.3	De invloed van de feitelijke levensomstandigheden van het paar, waaronder hun maatschappelijke context en het moment in hun levenscyclus als individu en als gezin	143
2.4	Invloed van andere relaties: botsende loyaliteiten	145
2.5	Het legaat: de geschiedenis verbinden met de verplichting aan het nageslacht	148
3.	Partnerrelatietherapie: een proces van herstel van vertrouwen	148
3.1	Meerzijdige partijdigheid als basishouding van de therapeut	148
3.2	Het belang van timing	150
3.3	De plaats van kinderen in partnerrelatietherapie	154
4.	Besluit	155

7. Broers en zussen: een dynamische balans

L. Hermkens	157
Inleiding	157
1. De broer-zusrelatie als deel van de context	158
2. Aspecten vanuit de vier dimensies	160
2.1 Gezinsgrootte	161
2.2 Plaats in de kinderrij	162
2.3 Identificatie en differentiatie	164
3. De dynamiek van rechtvaardigheid	166
3.1 Loyaliteit en ontwikkeling	167
3.2 Parentificatie en delegatie	167
3.3 Broers en zussen als hulpbronnen of struikelblokken	169
3.4 Rivaliteit en loyaliteit	170
3.5 Legaatconflicten	170
4. Life events: balansen in beweging	171
4.1 Chronische ziekte of handicap van een broer of zus	171
4.2 Verlies van een broer of zus	172
4.3 Wanneer ouders zorg behoeven en sterven	173
5. Het betrekken van broers en zussen bij de hulpverlening	174
5.1 Het belang van meerzijdige partijdigheid	174
5.2 Het belang van timing	175
5.3 Het betrekken van broers en zussen in de hulpverlening	175
6. Besluit	179

Deel 3. Specifieke toepassingsgebieden	181
8. Als de blik van de ander je bang maakt: hulpverlening aan verlegen mensen	
<hr/>	
G. Rooijackers-Segers en M. De Buysser	183
Inleiding	183
1. Verlegenheid in sociaal-cultureel perspectief	184
2. Naar een definitie van verlegenheid	186
3. Modellen ter verklaring van angst voor negatieve beoordeling door anderen	188
3.1 Leertheoretische modellen	188
3.2 Het systeemmodel	190
4. Leertheorie en systeemtheorie versus een relationeel-ethische benadering	192
5. Sociale angst en beschadigd vertrouwen in de intergenerationele dialoog over verdiensten en aanspraken	192
6. Hulpverlening aan sociaal angstige mensen	195
7. Praktijkvoorbeeld	199
8. Besluit	216
9. Het verbroken vertrouwen hersteld: de behandeling van seksueel misbruik	
<hr/>	
W. Van Mulligen	217
Inleiding	217
1. De positie van de verschillende betrokkenen	219
1.1 De dochter: uitgebuit vertrouwen	219
1.2 De vader: exploitatie van vertrouwen	220
1.3 De uitgeputte, zorgende moeder	222
2. De hulpverlening	224
2.1 De hulpverlening aan de dochter	227
2.2 De hulpverlening aan de vader	228
2.3 De hulpverlening aan de moeder	231
3. Besluit	233

**10. Wanneer de relationele hulpbronnen droogstaan:
een contextuele visie op verslaving**

J. Hoet	235
Inleiding	235
1. De vier dimensies van verslaving	236
1.1 De feiten	236
1.2 De psychologie	236
1.3 De transacties	237
1.4 De relationele ethiek	237
2. De vierde dimensie: de ethiek van verschuldigde zorgzaamheid en verdiend vertrouwen	237
2.1 De balans van geven en nemen	237
2.2 Onzichtbare loyaliteit	238
2.3 Onrecht en verlies	239
2.4 Parentificatie	240
2.5 Leunen op destructief recht	240
3. Therapeutische interventies	241
3.1 Erkenning voor het onrecht	241
3.2 Erkenning voor het geven	241
3.3 Meerzijdige partijdigheid	241
3.4 Opzoeken van hulpbronnen	242
3.5 Ontschuldigen	242
3.6 Erkenning voor passende zorg	243
4. Motivatie	243
5. Herval	244
6. Besluit	245

**11. Zorg voor de context van de psychiatrische patiënt
is preventie**

L. Talloen	247
Inleiding	247
1. Enkele praktijksituaties	249
2. Aandacht voor wat aan de opname voorafging	253
3. Preventie	255
4. De eigen geschiedenis van de hulpverlener	256
5. Besluit	257

12. Migrantenhulpverlening in contextueel perspectief	
A.H. Roemer	259
Inleiding	259
1. Wat is migrantenhulpverlening?	260
2. De relatie tussen migrantenhulpverlening en contextuele therapie	265
2.1 De waarde van de relationele ethiek	266
2.2 Het diagnose-instrument van de vier dimensies	267
2.3 Het belang van groepszittingen	268
2.4 Het vermijden van pathologische etiketten	269
3. Over de stille dynamiek van mens- en wereldbeelden	270
4. Over de helende kracht van de contextuele therapie	273
5. Slotconclusies en suggesties	275
Toelichting bij de contextuele begrippen	279
De auteurs	287

Deel 1.
Uitgangspunten

1. Contextuele hulpverlening in de praktijk

M. Michielsen, M. Steenackers en W. van Mulligen

Jef Janssens belt dringend zijn huisarts: hij hoorde zonet zijn bovenbuurvrouw Ria vreselijk gillen. Toen hij bij haar binnenstormde, zag hij dat ze haar anderhalf jaar oude dochttertje Brigitte hardhandig sloeg. Haar vijf jaar oude zoontje Bart was nergens te bespeuren.

De huisarts komt ter plaatse en vindt een hysterisch snikkende vrouw met een baby met blauwe plekken in haar armen geklemd. Het broertje blijkt opgesloten in zijn kamertje. Van Jef Janssens verneemt de dokter dat Mark, de echtgenoot, waarschijnlijk in het café zit en dat het paar regelmatig ruzie heeft. De huisarts laat de vader naar huis roepen en besluit tot spoedopname van de vrouw op de psychiatrische afdeling en tijdelijke plaatsing van de twee kinderen. Mark begint zijn vrouw bitter te verwijten: hij is het beu dat ze altijd overspannen is. Met Ria valt niet te praten: ze jammert aan één stuk door: "Niet doen! Niet doen! Dit mag niet gebeuren!"

Ria en Mark en hun kinderen worden hier cliënten: van de huisarts, van de psychiatrische kliniek waar Ria wordt opgenomen, en van het opvanghuis waar de kinderen worden geplaatst. Hoe zullen de hulpverleners, die werken vanuit de contextuele benadering, naar hen kijken en hen proberen te helpen?

In dit hoofdstuk proberen we daar een idee over te geven. Het geeft daarin een summier overzicht van het begrippenkader van de contextuele benadering en van de contextuele interventiemethodiek. In de begrippenlijst achteraan komen de essentiële begrippen nog eens terug. Wie echter dit begrippenkader in zijn werkelijke diepte, samenhang en complexiteit wil leren kennen, raden we aan om *Tussen geven en nemen* te lezen (Boszormenyi-Nagy & Krasner, 1994).

De contextuele benadering, ontwikkeld door de Hongaars-Amerikaanse psychiater Ivan Boszormenyi-Nagy, verwijst met het woord '*context*' naar de dynamische verbondenheid van de mens met zijn betekenisvolle relaties over verschillende generaties. Ieder mens maakt deel uit van een familiaal netwerk van verhoudingen, waarin iedereen met iedereen verbonden is in een dynamische balans van geven en nemen. In deze menselijke relaties zijn vier dimensies te onderscheiden.

1. Het contextuele perspectief: vier dimensies

1.1 De feiten: eerste dimensie

Wanneer we iemands levensverhaal willen begrijpen, is het noodzakelijk dat we eerst kijken naar de feiten die het bestaan van die persoon beïnvloeden: ziekte en gezondheid, erfelijke belasting, echtscheiding of dood van een ouder, uithuisplaatsing, werkloosheid, natuurrampen, geslacht, sociaal-economische klasse, enzovoort. Deze feiten worden niet alleen in deze generatie geëxploreerd, maar ook in de vorige generaties. We gaan er immers van uit dat de feiten uit het leven van een ouder ook voor de kinderen zijn consequenties hebben. Laat ons dus eens de feiten in de context van Ria en Mark verder verkennen.

Ria is de oudste dochter uit een gezin van zes kinderen. Haar moeder heeft als kind grote armoede gekend. Haar vader heeft als enige uit zijn familie een baan als werkleider. Zijn broers en zussen zijn gewone arbeiders. Ria's vader wordt vaak uitgelachen door zijn ondergeschikten. Zijn vrouw wil niet dat hij van werk verandert en minder zou verdienen.

Ria's vader drinkt vaak en veel. Moeder gaat 'bijwerken' en probeert de eindjes aan elkaar te knopen. Ria ligt wakker als vader 's nachts thuiskomt en moeder dan verwijten maakt en slaat. Zij is nog maar een kind van 8 jaar als ze begint met allerlei huishoudelijke taken op zich te nemen om haar moeder te ontlasten. Vader verwijt haar dan dat ze altijd partij trekt voor haar moeder. Moeder klaagt tegen Ria over haar dronken man en het 'onhandelbaar' gedrag van haar jongere broers.

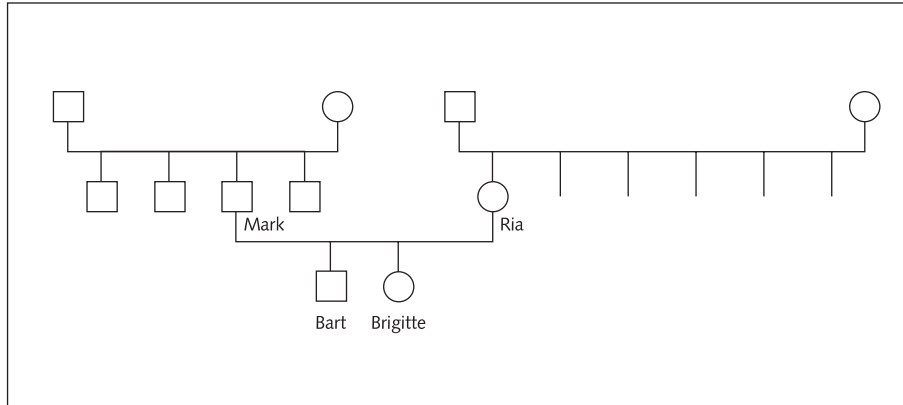
Ria is moe in de klas, maar haalt ten slotte haar diploma van secretaresse. Omdat ze weet dat er geldnood is thuis, neemt ze het eerste baantje aan dat ze kan vinden: dienstster in een snackbar.

Hier ontmoet Ria Mark: derde zoon uit een gezin van vier jongens. Zijn moeder heeft ernstige reuma. Zijn vader is een keiharde werker. Hij maakt overuren om zijn gezin en de ziekte van zijn vrouw te kunnen betalen. Als moeder klaagt dat de vier jongens niet naar haar luisteren, antwoordt vader: "Ik ben zelf met de zweep opgegroeid. Gun die jongens toch wat vrijheid!" En die vrijheid nemen ze, want niemand houdt hen tegen. Mark breekt op 18 jaar zijn studie af en vindt werk in de bouw.

Ria en Mark trouwen en vinden een klein appartement in een dorp waar ze niemand kennen. Hun eerste zoontje Bart wordt geboren en Ria blijft thuis om voor hem te zorgen. Wegens faillissement van het bedrijf wordt Mark ontslagen. De financiële problemen beginnen. De wrijvingen tussen het koppel ook. Mark gaat vaker naar het café.

Ria's tweede zwangerschap verloopt moeizaam: ze moet veel liggen. Kleine Bart zet intussen het hele huis overhoop. Hun dochttertje Brigitte wordt geboren. Ze heeft voedingsproblemen en huilt vaak uren lang. 's Nachts loopt Ria met haar door het huis om Mark en Bart niet wakker te maken. Overdag sluit ze Bart soms op in zijn kamertje, omdat ze bang is dat ze hem zal slaan.

Het maken van een genogram (zie figuur 1.1) kan helpen om die feiten over de intergenerationele verhoudingen te structureren.

Figuur 1.1. Het genogram van Ria en Mark.

Het zal niemand ontgaan dat in boven beschreven feiten al veel onrecht verscholen ligt. We kunnen daarin onderscheid maken tussen *verdelend en vergeldend onrecht*. Verdelend onrecht wordt door het leven uitgedeeld. Er is niemand verantwoordelijk voor, maar het kan wel, en dat is dan ten onrechte, op derden verhaald worden. Vergeldend onrecht wordt door mensen aan elkaar aangedaan, en komt dus ook in de balans van geven en nemen tussen mensen te liggen. Er is hier sprake van relationele schuld.

Als je als kind geboren wordt, heb je het ‘volste recht’ op de zorg en de aandacht die je nodig hebt om te kunnen opgroeien. Het leven zelf kan je echter opzadelen met een aantal moeilijkheden die je in een minder begunstigde positie plaatsen tegenover andere kinderen en waardoor je kansen mist.

Het feit dat Marks moeder ernstige reuma heeft, is zo’n feit van ‘verdelend onrecht’. Niemand kan hier wat aan doen maar het feit is er met de gevolgen voor het hele gezin. Ook het opgroeien in armoede van Ria’s moeder is verdelend onrecht.

In de familiegeschiedenis zitten echter ook feiten van ‘vergeldend onrecht’, namelijk onrecht ontstaan in de menselijke relaties.

Het conflict tussen Ria’s ouders waar zij de gevolgen van draagt, het gebrek aan grenzen en betrokkenheid van Marks ouders waardoor hij het gevoel mist echt iets voor iemand te kunnen betekenen.

1.2 Psychologie: tweede dimensie

We kunnen dit levensverhaal ook onderzoeken vanuit de tweede dimensie, vanuit de psychologie: hoe hebben deze mensen die feiten en gebeurtenissen uit hun leven verwerkt? Wat voor gevolgen hebben die feiten gehad voor hun persoonlijkheidsontwikkeling? Hoe voelen zij zich, hoe denken ze, hoe beleven ze zichzelf en de anderen? De psychodynamische benaderingen, de ontwikkelingspsychologie, de hechtingstheorie, enzovoort zijn allemaal theorieën die ons kunnen helpen meer

inzicht te krijgen in deze dimensie. Nagy en Krasner zelf baseren zich voor het invullen van die dimensie vooral op de objectrelatietheorie van Fairbairn. In hoofdstuk 5 (omgaan met emoties) en hoofdstuk 4 (parentificatie) wordt hierop uitgebreider ingegaan.

Ria heeft weinig basisvertrouwen ontwikkeld in zichzelf en de wereld. Haar moeder kon het leven met zes kinderen kort na elkaar nauwelijks aan, en Ria heeft weinig consequente beschikbaarheid van haar moeder of andere opvoeders ontmoet. De woede, opgewekt door het gehuil van Brigitte, die nu tot uitbarsting is gekomen, is het gevolg van de zoveelste frustratie dat aan het steeds onvervuld gebleven verlangen naar respect, waardering en bekommernis weer eens niet voldaan wordt. Het is zeer moeilijk om te geven aan en te geven om een kind, als dat kind de personificatie is van verlangens die men zelf nooit vervuld heeft gezien. Tegelijk roept dit kind ook juist het verlangen op om wel te kunnen geven wat de ouder zelf niet heeft gekregen.

Vanuit de objectrelatietheorie kan gezegd worden dat Ria van anderen begrip en zorg verwacht, van haar partner en ook van haar jonge kinderen. Zij voelt zich slachtoffer van hen. Zij projecteert als het ware haar tekort uit het verleden op de relaties in het heden.

1.3 Interacties: derde dimensie

De derde dimensie van waaruit dit verhaal onderzocht dient te worden is de interactie, de communicatiepatronen en de onderlinge beïnvloeding tussen deze mensen. Deze dimensie is vooral uitgewerkt door het systeemdenken en de communicatietheorie. Een netwerk van verhoudingen is niet eenvoudigweg de optelsom van individuen met hun individuele psychologie. Er ontstaan in dat netwerk patronen van waarneembaar gedrag tussen mensen die gereguleerd worden door zogenaamde dynamische systeemkrachten. Dit essentiële aspect van relaties wordt beschreven in termen als systeem, transacties, coalities, hiërarchie, homeostase, circulaire beïnvloeding, machtsstructuren enzovoort.

Mark zag weinig communicatie tussen zijn ouders: gevoelens waren er wel maar daar werd niet over gepraat. Als er ruzie is, trekt hij zijn jas aan en verdwijnt. Ria weet ook niet hoe ze conflicten moet oplossen: de enige manier die ze kent, is zwijgen of klagen en verwijten maken. Beiden vechten tevergeefs om gezien te worden in hun inzet en om aan de ander duidelijk te maken hoe die met hun behoeften rekening kan houden. Ze doen dit echter op manieren die tot steeds grotere escalatie van misverstanden en negeren leiden. Hoe meer Mark wegloupt, hoe meer Ria zich in zwijgen terugtrekt of gaat klagen en verwijten, waardoor Mark weer alle redenen heeft om het huis te ontvluchten.

1.4 De relationele ethiek: vierde dimensie

De contextuele benadering wil de levensgeschiedenis ook bekijken vanuit een vierde dimensie, die verweven zit in de feiten, de psychologie en de interacties en daarmee onlosmakelijk verbonden is.

De tweede en de derde dimensie hebben ethische implicaties. Dit kan een reden zijn om mechanismen die begrijpelijk zijn vanuit de tweede of derde dimensie (waarvan het voordeel voor het individu duidelijk is), toch op te geven. Bijvoorbeeld: door dingen van mezelf op de ander te projecteren, doe ik de ander tekort. De ethische gevolgen kunnen de hefboom zijn om het te veranderen. De tweede en derde dimensie helpen om mensen te begrijpen. Om ze te motiveren tot verandering is de vierde dimensie nodig, omdat mensen uiteindelijk ten diepste bewogen worden door recht en rechtvaardigheid. En dan gaat het hier over het recht in de verhouding (dat is iets anders dan de rechtspraak in de samenleving).

Mede onder invloed van het denken van Martin Buber ontwikkelde Nagy deze dimensie van de relationele ethiek in de gezins- en familiale verhoudingen. Deze gaat niet over een van buitenaf, door kerk, moraal of cultuur opgelegde norm, maar wel over de intrinsieke rechtvaardigheid ('justice') van de existentiële relaties, die uiteindelijk bepaald wordt door de balans van geven en ontvangen binnen die relaties. Er bestaat in families een 'onzichtbaar grootboek' waarin die balansen tussen de familieleden bijgehouden wordt. Wat in de ene generatie uit balans is geraakt, probeert men in de volgende generatie weer in evenwicht te brengen. Dit is een dynamiek die zowel als een hefboom tot verbetering van de toekomst kan leiden, als tot het zich steeds weer herhalen van destructieve patronen. Contextuele hulpverlening richt zich dan ook voornamelijk naar het beïnvloeden van deze dynamiek.

Door deze vierde dimensie brengt Nagy de ethiek binnen in de psychotherapie, dus het uitgangspunt dat mensen aanspreekbaar zijn voor de belangen van de ander, en niet alleen gericht zijn op bevrediging van hun eigen behoeften. Dit geldt zelfs reeds voor een klein kind.

Kernwoorden binnen deze relationeel-ethische dimensie zijn 'de balans van geven en nemen' en 'loyaliteit'. Beide krachten werken verweven met elkaar. Dit werken we verder uit in de volgende paragraaf.

2. Loyaliteit

2.1 Existentiële en verworven loyaliteit

De existentiële band tussen ouders en kinderen is onverbreekbaar. Dit is geen norm of een gebod maar een feit. Loyaliteit bestaat niet op basis van de machtsverhouding tussen ouders en kind (het kind moet ontzag hebben of gehoorzaam zijn). Door het feit dat een kind het leven krijgt van zijn ouders, ontstaat er tussen hen een onomkeerbare band van wederzijdse rechten en verplichtingen, verdiensten en schulden, die verder in de relatie vorm krijgt. Of het kind deze band nu wil of niet, of als positief of negatief ervaart, hij bestaat! Hij kan niet worden verbroken, wel ontkend. Loyaliteit is dus geen gevoel, maar een zijnsgegeven.

Een van de kanten van die existentiële verbondenheid is dat de ouders verantwoordelijk zijn voor het kind, door het feit dat zij het op de wereld hebben gezet. Het kind heeft krachtens het feit van zijn bestaan recht op liefde, verzorging, opvoeding, enzovoort. Door zorg en inspanning en verantwoordelijk ouderschap

verdienen die ouders nog meer loyaliteit van hun kind. Dan voegt zich bij de *existentiële loyaliteit* ook nog de *verworven loyaliteit*.

Waar er echter sprake is van verwaarlozing, mishandeling en verlating door de ouders, komt het kind klem te zitten tussen het pijnlijke feit tekortgedaan te worden en loyaal te zijn aan die ouders waaraan het kind zijn leven te danken heeft. De druk van de buitenwereld kan hierin nog extra belastend zijn: “Zo’n dronken moeder verdient jouw bezorgdheid niet. Jij moet spelen en je geen zorgen maken over ouders die zich ook geen zorgen maken om jou.”

Waar het kind door anderen dan de eigen ouders wordt opgevoed, komt er een splitsing: zijn existentiële loyaliteit ligt bij zijn biologische ouders, terwijl de mensen die hem opvoeden (pleeg/adoptieouders, opvoeders, e.a.) door hun dagelijkse investering verdienste verwerven tegenover het kind, en zijn loyaliteit verdienen (verworven loyaliteit). Waar de existentiële en verworven loyaliteit van het kind opgesplitst zijn, betekent het een extra belasting voor het kind om die loyaliteiten met elkaar te verzoenen in zijn leven. Dit is een moeilijke, soms onmogelijke opdracht, die nog verzaamd kan worden waar de ouders het niet eens zijn met de plaatsing, en de opvoeders (of pleegouders) zich afzetten tegen die ouders.

Mark zet zich sterk af tegen de plaatsing van zijn kinderen. Hij kan wel alleen voor hen zorgen! Hij benadert de hulpverleners van het kindertehuis zeer agressief en komt voortdurend kritiek geven. Bij elk bezoek maakt hij ruzie met de hulpverleners en heeft hij intussen amper aandacht voor zijn kinderen.

Bart gaat, naarmate hij langer in het kindertehuis is, zich steeds meer verzetten, juist ook tegenover de opvoeder waaraan hij het meest gehecht is. Hij geraakt in een conflict tussen de existentiële loyaliteit aan zijn vader en de verworven loyaliteit aan de opvoeder.

2.2 Verticale en horizontale loyaliteit

Ouders en kinderen zijn verbonden door verticale loyaliteit. Deze is *asymmetrisch*: het kind is in eerste instantie gerechtigd meer te ontvangen dan te geven in die balans, en de ouder heeft in die balans meer verantwoordelijkheid voor het kind dan andersom.

Horizontale loyaliteit ontwikkelt zich in gekozen relaties (partners, vrienden, collega’s, enzovoort) en is in principe *symmetrisch* en wederkerig: beide partijen dragen evenveel verantwoordelijkheid voor de rechtvaardigheid van de balans.

Jef Jansens blijkt zorg te dragen voor Ria door de huisarts te bellen als hij ongerust wordt naar aanleiding van het gegil dat hij bij de bovenburen hoort. Hij stelt hiermee een verantwoordelijke daad en verwerft daardoor verdiensten tegenover Ria en Mark. Dit schept ethische verplichtingen voor Ria en Mark naar hem toe in deze horizontale relatie.

Loyaal zijn aan iemand houdt een keuze in voor die persoon en een willen voldoen aan zijn verwachtingen en rekening houden met zijn belangen. Dientengevolge kunnen loyaliteiten ook met elkaar botsen. Als men niet openlijk loyaal kan zijn tegenover de ouders omwille van een andere relatie of niet loyaal kan zijn tegenover een ander omwille van de ouders, dan spreken we van een loyaliteitsconflict.

2.3 Loyaliteitsconflicten

Ria heeft met haar ouders gebroken kort nadat ze met Mark is getrouwd. Mark heeft haar daar erg in aangemoedigd. Ze moest zich toch alleen maar uitsloven voor haar moeder, en dan was die nog nooit tevreden. Aan haar vader had ze al helemaal niets. Die zat altijd dronken of met een kater ergens in huis, zonder enige aandacht voor haar of Mark. In de ruzies tussen Mark en Ria beschuldigt Mark haar er steeds van dat ze precies haar moeder is: altijd maar zagen en op die manier haar man het huis uit drijven.

Bij haar opname in de psychiatrie meldt Ria dat ze Mark voorlopig niet wil zien, en verwittigt ze haar ouders van haar opname. Die komen al snel op bezoek.

Onder het schip van hun relatie komen twee continenten in botsing, wat de vloedgolven verklaart: hun beider (verticale) loyaliteit aan hun afkomst, hun familie van oorsprong komt in botsing met de gegroeide, verworven loyaliteit in hun horizontale relatie. Het feit dat Ria geen passende vorm gevonden heeft voor haar existentiële loyaliteit, wreekt zich in haar relatie met haar partner en keert zich zo tegen hem en tegen hun relatie.

Wat betekent dan die passende vorm? Niemand kan in de plaats van Ria uitmaken wat ‘passend geven’ is in de balans van geven en ontvangen tussen haar en haar gezin van oorsprong. Dit kan zij slechts in de dialoog met haar ouders uitmaken. En dialoog veronderstelt dat de belangen van beide partijen daarin betrokken worden: dit passend geven zou bijvoorbeeld sterk kunnen veranderen wanneer haar ouders oud en zorgbehoevend zijn. Wat haar ouders of familie graag zouden ontvangen van haar, ligt misschien niet in haar mogelijkheden als zij ook rekening probeert te houden met haar kinderen (verticale zijnsloyaliteit) en met Mark (horizontale verworven loyaliteit). Toch weet zij ook dat haar ouders van niemand kunnen ontvangen wat zij, hun eigen kind, hen kan geven. Al deze balansen zijn voortdurend in beweging.

Loyaliteitsconflicten zijn een onvervreemdbaar deel van onze dagelijkse zorg voor anderen en voor onszelf. Ze zijn een uitnodiging om niet te verstarren, om steeds nieuwe evenwichten van geven en ontvangen te zoeken in onze verbondenheid met anderen. Loyaliteitsconflicten spelen ook dikwijls een rol in werksituaties: in een team van opvoeders blijken de discussies over de pedagogische aanpak van de kinderen dikwijls verband te houden met de persoonlijke achtergrond van elke opvoeder. Elkaars opvoedingsstijl onderzoeken en bespreken raakt aan ieders loyaliteiten. “Waarom zou ik hier de kinderen aan tafel met hun handen laten eten? Dat mocht ikzelf als kind thuis toch ook niet?”

Ruimte maken om deze persoonlijke loyaliteiten te kunnen uitspreken, maakt begrip voor elkaars visie en elkaars sterke kanten mogelijk, in een instelling net zo goed als thuis in de huiskamer. Respect voor elkaars loyaliteiten is daarbij de basis voor respect voor de loyaliteiten van de kinderen waar hulpverleners mee te maken krijgen.

2.4 Gespleten loyaliteit

Kinderen kunnen geklemd geraken in de ergste vorm van loyaliteitsconflict: de gespleten loyaliteit tussen hun ouders. Ze moeten als het ware partij kiezen voor één

ouder tegen de andere ouder, terwijl hun wortels bij beide ouders liggen en ze tegenover beiden loyaal willen blijven. Het geven aan de ene ouder wordt dan gelijk aan de andere ouder tekortdoen.

Je zou je in dat geval kunnen voorstellen dat er zich onder het kind dat met één been op ‘de grond van de vader’ en met het andere been op ‘de grond van de moeder’ staat, een scheuring in die grond voordoet. Het kind heeft nu twee mogelijkheden. Het kan krampachtig proberen zijn loyaliteit aan beiden vast te houden en als de afgrond dan te groot wordt, valt het erin. Dit zijn de kinderen die zichzelf in verregaande mate opofferen om hun ouders te verbinden: psychosomatische klachten, depressie, zelfmoordpogingen, automutilatie en gedragsproblemen zijn dan bekende symptomen.

Ria zit in een gespleten loyaliteit ten overstaan van haar ouders: wat ze voor moeder doet, wordt afgekeurd en haar verweten door vader. Moeder voelt zich in de steek gelaten als Ria vriendelijk probeert te zijn voor vader. Ria houdt er het gevoel aan over dat het nooit goed genoeg is wat ze doet, waardoor ze over haar grenzen gaat in haar eigen gezin.

Een andere mogelijkheid is dat het kind zich redt door op één helft te springen en de andere los te laten: “Moeder is goed. Vader is slecht, en ik wil niks met hem te maken hebben.” Dan gaat de loyaliteit aan vader ondergronds: onzichtbare loyaliteit.

2.5 Onzichtbare loyaliteit

Loyaliteit wordt onzichtbaar, als men niet openlijk loyaal kan zijn, en men de loyaliteit dus gaat ontkennen. Deze onzichtbare loyaliteit brengt per definitie onvrijheid mee. Ze werkt door in andere relaties op een destructieve manier.

Doordat Ria het – onder invloed van Mark – heeft opgegeven een passende vorm te zoeken voor haar loyaliteit ten opzichte van haar ouders, beïnvloedt dit haar relatie met haar partner op een destructieve wijze: de onzichtbare loyaliteit zit in het feit dat zij geen betere relatie met Mark kan ontwikkelen dan ze met haar ouders had.

3. Rechtvaardigheid en betrouwbaarheid in de balans van geven en nemen

3.1 De balans van geven en nemen

Een ‘rechtvaardige relatie’ is een relatie waarin – op lange termijn – een evenwicht bestaat tussen wat we investeren en wat we van de ander ontvangen, waarin met ons rekening gehouden wordt en wij met de noden van de ander rekening houden. In zo’n relatie ontstaat vertrouwen in de ander en zijn we zelf betrouwbaar.

Een kind dat opgroeit tussen voldoende zorgzame volwassenen, leert hen vertrouwen: het kan rekenen op hun zorg en aandacht. Deze zorg hoeft niet perfect te zijn. Het kind heeft een zeer groot vermogen om vertrouwen te blijven geven, ook al zijn ouders niet altijd even betrouwbaar.

Een belangrijk punt hierbij is dat de ouders ook zien dat het kind iets terugdoet: een baby geeft vertrouwen terug. Wat oudere kinderen gaan daarnaast ook dingen doen voor hun ouders. Als de ouders dit niet zien en zij het kind geen erkenning geven voor wat het terugdoet, dan blijft een kind steeds bij de ouders in de schuld staan zonder daar iets tegenover te kunnen stellen. Het kind heeft dus ook het *recht* om iets aan zijn ouder *te geven*. Dit is zeker één van de meest vernieuwende inzichten van de contextuele benadering. In onze cultuur zijn wij ontzettend gericht op de noden van het kind en de verplichting van ouders om daarop in te gaan. Uiteraard zeer terecht. Maar onze focus op die noden maskeert ook dikwijls het zicht op de natuurlijke geneigdheid van het kind om te geven. Kinderen hebben een zeer grote bereidheid tot zorg dragen voor hun ouders en tot geven aan hen. Ze voelen feilloos aan wat de ouder nodig heeft en zullen, soms op zeer verwarrende manieren, daar iets mee proberen te doen. Als het kind aan de ouder kan teruggeven, en dit in verhouding tot zijn ontwikkelingsniveau en zijn positie, en als het kind daar ook erkenning voor krijgt, geeft dit het kind bestaansrecht. Als het kind krijgt wat het nodig heeft en ook iets kan teruggeven, ontstaat er tussen ouders en kind een positieve spiraal van betrouwbaar zijn, vertrouwen geven en erkenning voor dat vertrouwen.

Door zorg te geven aan anderen verdienen we het recht op zorg van anderen voor ons: *'gerechtigde aanspraak'* of *verdiens*. Daardoor wordt geven in de relatie even belangrijk als ontvangen. Verdienste verwerven is een intrinsieke motivatie om constructieve relaties aan te gaan.

Een kind dat niet gezien wordt in wat het geeft, houdt daaraan een pijnlijk gevoel van tekortschieten, van onrecht over. Als wat iemand geeft, echt ontvangen en gezien wordt, neemt zijn vertrouwen in zichzelf en de ander toe (*zelf-validatie*). Daardoor groeit zijn zelfwaardergevoel: hij voelt zich betekenisvol voor anderen, waardevol als mens.

Pas dan durft hij voor zichzelf op te komen, grenzen te stellen aan anderen (*zelf-afbakening*): hij kan geven aan anderen, maar gaat niet zover dat hij zich totaal wegcijfert en leeg geeft.

Kunnen geven, maar ook 'nee' kunnen zeggen aan anderen zonder daarbij de belangen van die anderen uit het oog te verliezen, maakt mensen vrij in hun relaties.

3.2 Opbouwen van destructief gerechtigd zijn: een onbetrouwbare wereld

Al te vaak echter groeien kinderen op in een onbetrouwbare wereld. Volwassenen, ouders, zitten vaak zo in de knoei met zichzelf dat ze geen oog meer hebben voor dat kleine persoontje dat oefent in vertrouwen naar hen toe.

Dat kinderen ook leren zorgen voor volwassenen is gezond. Problematisch wordt het pas als volwassenen, ouders, zelf met zo'n schrijnend tekort zitten dat ze verwachten dat het kind hun tekort invult, en dit op een leeftijd dat het daartoe niet in staat is, of op een manier die niet passend is in het kader van de gezonde ontwikkeling van het kind. Dit noemen we *parentificatie*: de rollen worden omgekeerd. Het kind moet meer zorg hebben voor de ouder dan de ouder heeft voor het kind.

Een voorbeeld hiervan is seksueel misbruik door één van de ouders: er wordt hier van een kind verwacht dat het de seksuele behoeften van de ouder vervult. Andere voorbeelden zijn kinderen die scheidsrechter moeten zijn in conflicten tussen hun ouders.

Ria is een geparentificeerd kind: moeder kwam met de echtelijke problemen en de opvoedingsproblemen bij haar: een onmogelijke opdracht voor een kind van 8 jaar. Problematisch was niet dat Ria huishoudelijke taken moest opnemen, maar wel dat ze hiervoor geen erkenning kreeg. Moeder zag niet dat Ria probeerde te helpen door huishoudelijk werk te verrichten en door naar haar te luisteren, en moeder zag zeker niet dat dat ook dikwijls zeer belastend was voor Ria. Vader verweet haar dat ze partij trok voor moeder. Het vertrouwen dat ze als kind investeerde, werd niet met vertrouwen beantwoord. Integendeel, vader bestrafte het.

Wanneer kinderen hun ouders helpen en dan ook nog de schuld krijgen van de problemen, de zondebok zijn, dan spreken we van destructieve parentificatie. En wanneer een kind moet voldoen aan hoog gestelde verwachtingen van de ouders zonder dat daarbij rekening gehouden wordt met de belangen en de mogelijkheden van het kind, noemen we dat destructieve idealisatie. Voor een uitgebreidere uitwerking van parentificatie en de gevolgen daarvan verwijzen we naar het hoofdstuk over parentificatie.

Waar het kind geen betrouwbaarheid ontmoet in zijn relaties, wordt het daardoor *destructief gerechtigd*: het krijgt hierdoor als het ware het recht om anderen te wantrouwen en af te wijzen, het recht om herstel te eisen bij anderen voor wat het vroeger is aangedaan, om wraak te nemen zelfs. Als het kind zich op dit recht beroept, zal het als volwassene zijn relaties met anderen (met partner, kinderen, onschuldige derden) belasten met dit wantrouwen en die kwaadheid, waar die anderen dit niet verdiend hebben. Op die manier wordt opnieuw onrecht veroorzaakt. Het zal erkenning claimen bij anderen en daarmee zijn ouders sparen, die hem eigenlijk hebben tekortgedaan (*roulerende rekening*). Dit leunen op destructief recht kan vele verschillende vormen aannemen tussen twee uitersten:

- enerzijds niet kunnen geven (en dus niet kunnen zien wat het effect van zijn destructief gedrag op anderen is);
- anderzijds niet kunnen ontvangen (en dus de ander niet de kans geven om zijn relationele schuld in te lossen), waardoor men opnieuw uitgebuit en door anderen onrechtvaardig behandeld wordt.

Ria voelde zich steeds tekortschieten en gaf zich daardoor leeg tot de uitputting toe aan haar man en kinderen. Ze zocht geen hulp. Moe van het geven verwijt ze de hele situatie aan Mark. Ze kan zijn inzet niet meer zien. Haar destructief recht maakt haar dan blind van woede en verdriet. Ze stort in, slaat haar dochtertje en roept: "Ik heb altijd maar moeten zorgen! Wie helpt mij nu eens? Help mij dan tenminste en stop met huilen!" Als de huisarts komt, heeft ze het vreselijke besef dat de geschiedenis zich herhaalt: haar tekort heeft ze uitgewerkt op Brigitte. De onvereffende rekening rolt door naar de volgende generatie: de erkenning die ze niet van haar ouders heeft gekregen, heeft ze geprobeerd alsnog van haar dochtertje te krijgen door van haar te verlangen dat ze niet huilde.

Het leunen op destructief recht van Mark heeft een andere vorm: door te veel vrijheid miste hij het gevoel dat mensen echt om hem gaven. Van Ria verwachtte hij

onbewust moederlijke steun en nestwarmte, het gevoel betekenisvol te zijn. Hoe meer Ria overspannen geraakt, hoe meer hij zich door haar in de steek gelaten voelt en haar dat verwijt. Haar inzet ziet hij niet meer. Hij sluit zich af voor geven en ontvangen, zoals vroeger, en loopt thuis weg en Ria heeft weer het gevoel dat ze tekortschiet.

Mensen kunnen enerzijds leunen op hun destructief recht en daardoor een roulerende rekening in gang zetten. Zij kunnen echter ook afstappen van dit destructief recht: juist omdat zij weten hoe onrechtvaardig iets is, zijn zij extra gemotiveerd om ervoor te zorgen dat dit anderen, en zeker hun eigen kinderen, niet zal overkomen.

Ria wil zeer graag haar kinderen meer aandacht en affectie geven dan zij van haar moeder heeft gekregen, en ze wil ook zo graag dat haar kinderen niet moeten bemiddelen tussen haar en Mark, zoals zij probeerde te doen. Het is natuurlijk niet omdat ze dat erg graag wil, dat dit haar ook lukt. Zij weet immers niet zo goed hoe ze dat kan doen, affectie en aandacht geven. En ze weet zeker niet hoe ze het aan moet leggen om met Mark een goede relatie te ontwikkelen. Ze heeft daarvan geen model gezien tussen haar ouders. Zij probeert dus de kinderen hun ruzies te besparen en geeft terwille van de kinderen steeds toe. Uiteindelijk wordt het haar toch te veel, en komt er een heftige ruzie tussen haar en Mark, terwijl zij zich juist zo heeft ingezet om dat soort ruzies te vermijden.

Roulerende rekeningen worden dus dikwijls doorgegeven, ondanks het feit dat mensen zich zo inspinnen om het anders te doen. Als je als hulpverlener bij die motivatie om het anders te doen weet aan te sluiten, heb je al veel bereikt.

3.3 Legaat en delegeat

Het legaat is de ethische verplichting om het erfgoed dat men ontvangen heeft van de vorige generaties, zodanig in zijn eigen leven vorm te geven, dat het een constructieve bijdrage betekent aan de volgende generaties.

Er is sprake van een delegeat wanneer de belangen van de ouders, al of niet bewust, voorrang krijgen boven die van het kind. Bij een legaat wordt rekening gehouden met de belangen van het kind, nu of in de toekomst. Wanneer de balans van geven en ontvangen bij de ouder ernstig verstoord is, kan deze de belangen van het kind moeizaam behartigen omdat de belangen van de ouder zelf te veel op de voorgrond dringen. Dan spreken we over een delegeat.

4. De hulpverlening

4.1 Erkenning

Als mensen elkaar mishandelen, onrecht aandoen, dan betekent dit meestal dat ze iemand de rekening presenteren voor het onrecht dat ze zelf in hun eigen leven hebben ervaren. Ze willen alsnog hun recht krijgen en proberen dat door anderen tekort te doen.

De eerste sleutel om uit deze destructieve, vernietigende spiraal te ontsnappen is erkenning. Elke misdadiger, elke agressieve partner of ouder was ooit een klein, kwetsbaar kind, dat op zijn eigen – vaak voor volwassenen onzichtbare – manier een goed en lief kind probeerde te zijn. Elk kind heeft gegeven, geïnvesteerd, geprobeerd te voldoen aan zijn omgeving. Nadat steeds opnieuw bleek dat dat een onmogelijke zaak was, haakten ze af, de één al vlugger dan de ander. Al naargelang de eigen aard worden ze stil en braaf, zich uitslovend zoals Ria, teruggetrokken en steeds op de vlucht zoals Mark, opstandig zoals Bart en huilend zoals Brigitte. Als het zover is, is misschien de herinnering aan dit kleine, grote kinderverdriet al lang vergeten, weggeduwd.

Erkenning voor dit diep verborgen gekwetste kind betekent dat dit kind als volwassene zijn eigen verhaal, zijn grote verdriet kan vertellen en hierin wordt gehoord. Erkenning geven betekent: zien wat iemand gegeven heeft in de balansen van zijn relaties, wat door anderen niet ontvangen kon worden (*erkenning voor het geven*), maar ook zien wat iemand is tekortgekomen en -gedaan (*erkenning voor het onrecht*).

Ria wordt in crisis opgenomen op de psychiatrische afdeling van de dichtstbijzijnde kliniek. Ze wordt daar opgevangen door een contextueel geschoolde psychiatrisch verpleegkundige. Deze heeft, nadat de meest noodzakelijke medische zorg is verleend en Ria wat is gekalmeerd, een gesprek met Ria: "Over wie maakt ze zich het meest zorgen?" Als blijkt dat Ria niet goed weet waar haar kinderen nu zijn, en hoe ze met hen contact kan nemen, is dat het eerste wat de verpleegkundige met Ria opneemt. Nadat Ria even met de maatschappelijk werkster van het kindertehuis heeft gebeld en die haar heeft gerustgesteld, kan ze rustig slapen. De verpleegkundige geeft haar hierdoor erkenning voor haar zorg om haar kinderen, ook al heeft ze enkele uren geleden die kinderen geslagen en opgesloten.

In latere gesprekken krijgt Ria ook erkenning voor hoe zij als kind haar moeder heeft geprobeerd te helpen en haar vader te sparen, en hoe dit haar juist in een onmogelijke en zeer onrechtvaardige positie heeft geplaatst, namelijk te moeten kiezen voor één van je ouders tegen de andere. Dit is voor Ria een belangrijke erkenning, die ook zijn gevolgen heeft voor haar relatie met Mark. Al jaren loopt ze immers rond met het schuldgevoel over wat vader zei: "Jij trekt altijd partij voor moeder. Je stookt hier ruzie." Als Mark dan dezelfde beschuldiging uitte, was ze erg geneigd de schuld totaal op zich te nemen.

Ook het kind heeft erkenning nodig voor zijn geven en zijn zorg. Die erkenning kan het kind krijgen als de hulpverlener het, ondanks verwaarlozing, misbruik of verlating, steunt en stimuleert om een passende vorm te vinden voor zijn zorg voor de ouders en zijn loyaliteit.

Brigitte en Bart komen in een opvanghuis voor kinderen. Bart toont zich daar erg bezorgd voor zijn zusje en vraagt voortdurend naar zijn moeder. Over zijn vader geen woord. De hulpverleners in het kindertehuis proberen zo vlug mogelijk contact te leggen met de psychiatrische kliniek om te horen hoe het met moeder gaat, en om te kijken of het mogelijk is dat ze op bezoek gaan of dat Bart even met zijn moeder kan telefoneren. Zij proberen Bart ook gerust te stellen door te vertellen dat er goed voor zijn moeder wordt gezorgd en dat er mensen haar proberen te helpen om beter te worden, zodat zij allemaal weer naar huis kunnen. Zij nemen Bart zijn bezorgdheid ernstig en praten met hem ook over waarover specifiek hij

zich het meest zorgen maakt. Intussen laten zij hem op een beperkte en afgebakende manier voor zijn zusje zorgen en geven hem daar veel erkenning voor. Zij proberen ook contact te krijgen met vader Mark (ook al vraagt Bart niet naar hem) en te kijken wat die op dit moment voor zijn kinderen kan doen, en ook wat zijn kinderen voor hem kunnen doen.

Erkenning onderscheidt zich wezenlijk van complimenten geven, waardering of positief heretiketteren. Erkennen is recht doen aan het wezenlijke bestaan en dit bevestigen. Dit geeft mensen uiteindelijk bestaansrecht. Waardering betreft het belonen van gewenst gedrag, zodat het gestimuleerd wordt. Erkenning geven is niet alleen waarderen wat de andere doet, maar ook zien wat het kost om dat te doen. Daardoor ziet men de hele persoon in de balans, en niet alleen het stuk van die persoon dat voor mij interessant is of nu goed uitkomt.

Het wezenlijke van het bestaan kan het beste erkend worden door diegenen aan wie men dat bestaan te danken heeft. Erkenning van de ouders heeft meer effect dan erkenning door anderen zoals therapeuten of hulpverleners. Soms is de hulpverlener lange tijd de enige die erkenning kan geven, maar dat moet altijd ten dienste staan van het mobiliseren van hulpbronnen in de context, zodat daar ook mettertijd erkenning verkregen kan worden. De erkenning van de hulpverlener heeft dan ook een belangrijke modelfunctie.

4.2 Meerzijdige partijdigheid als basishouding

Erkenning geven voor wat iemand gegeven heeft en voor het onrecht dat iemand werd aangedaan, betekent zeker niet dat die 'groot gelijk' krijgt. Een contextuele hulpverlener zal zich achtereenvolgens en beurtelings aan de kant stellen van de belangen van alle betrokkenen, ook de niet-aanwezigen.

Herstel in relaties is niet mogelijk door achter één persoon te gaan staan en de anderen te beschuldigen. Partij kiezen heeft geen enkele oplossende waarde: de persoon zelf komt daarmee niet uit zijn eigen cirkel van wrok en verongelijkt voelen, de cirkel van het grote gelijk. In menselijke drama's neutraal en gevoelsmatig niet betrokken blijven kan evenmin. Als kinderen geschaad worden in hun ontwikkeling, als vrouwen geslagen worden, als mannen afgeschilderd worden als beesten, mogen hulpverleners niet stilzwijgend doen alsof hier niemand de verantwoordelijkheid voor draagt.

De contextuele hulpverlener zal proberen zich beurtelings in te leven in elke persoon die bij het probleem betrokken is: meerzijdig partijdig zijn betekent begrip kunnen opbrengen voor wat elke persoon in zijn context geïnvesteerd heeft in de balansen van relaties of niet kon investeren, en wat hij ontvangen heeft of niet durfde ontvangen. Degene die onrecht deed, is daarom geen monster dat wetens en willens heeft willen kwetsen.

Ria's vader was geen onmens: hij had zich de opvoeding van zijn kinderen zo anders voorgesteld. Hij droomde van gezelschapsspelletjes op zondagnamiddag en samen naar de kermis gaan, wat hij zelf nooit gekend had. Maar hij voelde zich zo slecht: onbekwaam, uitgelachen op zijn werk, buitengesloten thuis door zijn vrouw en kinderen, die allemaal zwegen als hij binnenkwam uit schrik voor zijn

kwaadheid. En dat maakte hem juist zo kwaad: hij was nergens welkom, noch op zijn werk, noch thuis.

Mensen in moeilijkheden vragen hulpverleners om hun ‘gelijk’, maar in hun diepste binnenste verwachten ze dat die mee zorg zullen dragen voor hun belangrijke relaties. Hun pijn en woede, hun destructief recht maakt hen immers blind voor anderen en zet aan tot kwetsen. Eenzijdig partij trekken is meegaan in deze blindheid en scheidend bezig zijn met mensen in plaats van te zoeken naar verbindingen, naar balansen waarin nog herstel mogelijk is.

Mark en Ria hebben er geen boodschap aan als hulpverleners de schuld voor hun probleem zonder meer in hun ‘slechte jeugd’ bij hun ‘slechte ouders’ leggen. Hun loyaliteit met hun ouders zal bovendien hierin de weg versperren. Meerzijdige partijdigheid met alle betrokkenen betekent niet dat mensen niet de verantwoordelijkheid moeten dragen voor de schade die ze bij anderen aanrichten. Een contextuele hulpverlener zal Ria en Mark aanspreken op hun verantwoordelijkheid voor wat hun onderlinge conflicten teweegbrengen bij Bart en Brigitte.

4.3 Zoeken van hulpbronnen: waar vinden we resterende betrouwbaarheid?

Waar mensen ernstig gekwetst zijn in hun vertrouwen, voelen ze zich verontwaardigd, niet meer waardevol. Ze verliezen hun geloof in hun eigenwaarde en hun vermogen om relaties te leggen, van betekenis te zijn voor anderen. Waar verstoorde relaties soms een maanlandschap lijken, ontdaan van elke menselijke warmte, zal de hulpverlener samen met de cliënt actief op zoek moeten gaan naar verborgen bronnen van vertrouwen en restjes betrouwbaarheid, hoe klein ook: in welke relatiebalansen is opnieuw beweging te krijgen? Waar kan er een klein stapje gezet worden in de richting van het investeren van vertrouwen?

Mark is als partner wrokkig en afgesloten, als vader kribbig of afwezig. Omwille van de bezorgdheid over Bart is hij uiteindelijk nog wel bereid om iets aan de situatie te doen. Dat restje betrouwbaarheid als vader erkennen en activeren is van levensbelang. Als eerste stapje beslist Mark om eens naar een voetbalwedstrijd te gaan kijken van de ploeg van Bart. Aanvankelijk haalt Bart, als enige reactie, onverschillig zijn schouders op. Tijdens de match ziet Mark een zoon die hij niet kent: een jongen die zich verwoed inzet voor iets. Na het spel gaan vader en zoon samen een zakje friet eten. Tussen twee frieten door laat Bart los dat hij constant ruzie heeft met zijn ‘idiote’ klasleraar. Mark wordt niet boos, maar zwijgt en luistert.

Voor Mark is er nog een andere mogelijke vertrouwensbron: zijn eigen vader. Met hem wil hij, na lang overwegen, wel een gesprek wagen. Met zijn moeder wil hij niet praten. Haar vertellen hoe alleen hij zich vaak voelde als ze ziek in bed lag, zou haar misschien schuldgevoelens en verdriet geven. Daardoor zou Mark zich op zijn beurt weer schuldig voelen en dat is hij beu. Tegelijk blijft hij dus erg loyaal naar haar door haar te sparen zoals vroeger en dit zal ook erkend moeten worden.

Ook Ria spreekt een vertrouwensbron aan: een tante, zus van haar moeder, bij wie ze als kind soms op vakantie was. Van deze tante verneemt Ria dat haar moeder zich realiseerde dat Ria als kind in feite te zwaar belast was door de problemen thuis. Dit is een onrechtstreekse, maar zeer belangrijke erkenning voor Ria: haar in-

zet is niet volkomen genegeerd! Van deze tante verneemt Ria ook dat haar vader dronk omwille van de zware stress op zijn werk die hij niet aankon: hij kon zijn gezag niet handhaven op de werkvloer en werd vaak uitgelachen. Uit angst voor armoede (zoals in haar eigen jeugd) verbood Ria's moeder hem van werk te veranderen. Het plotse besef van de moeite waarmee haar vader zich iedere dag naar zijn werk sleepte, maakt een begin van begrip en ontschuldiging mogelijk. Ria herkent hoe ze zelf tegen Mark tekeering toen hij zijn werk bij een veeleisende baas niet meer zag zitten: ze was dodelijk ongerust voor een financiële catastrofe. Dit maakt een eerste opening ten aanzien van Mark mogelijk.

4.4 Het proces van ontschuldiging

In een gesprek met zijn vader kan Mark voor het eerst verwoorden hoe moeilijk hij het had met de ziekte van zijn moeder en de afwezige vrijblijvende houding van zijn vader. Zijn vader begrijpt hem hierin en vertelt op zijn beurt hoe hijzelf met zware lijfstraffen en keihard werken is opgevoed. Hij heeft nooit gepraat met zijn ouders. Hij nam zichzelf voor zijn kinderen nooit met harde hand tot iets te dwingen. Hij wist zelf niet goed hoe hij met zijn zieke vrouw moest omgaan en liet haar dus maar met rust. Hij beseft nu wel dat Mark en zijn broers noch bij hem, noch bij zijn vrouw echt terechtkonden.

Voor Mark gebeuren in dit gesprek twee fundamentele dingen: hij krijgt ten eerste erkenning van zijn vader voor zijn verhaal. Deze erkenning zet de balans tussen hen in beweging. Ten tweede krijgt hij zelf begrip voor de geschiedenis van zijn vader en komt hij tot 'ontschuldiging'.

Ontschuldiging is als het ware de scharnier van het contextuele genezingsproces. Het heeft niets te maken met 'vergeven en vergeten'. Het betekent wel dat Mark plots echt begrijpt wat zijn vader meemaakte en beseft dat deze hem vanuit goede bedoelingen zo opgevoed heeft, niet om hem aan zijn lot over te laten. Zijn wrok kan zich omzetten in verdriet, begrip en de vreugde eindelijk gepraat te hebben. Na dit gesprek voelt Mark (zowel als zijn vader) zich zeer rustig, en heeft hij voor het eerst opnieuw energie om te investeren in de relatie met Ria en zijn eigen kinderen.

Ontschuldiging moet wel onderscheiden worden van 'verontschuldiging'. Eerst moet de cliënt voldoende erkenning gekregen hebben voor het eigen onrecht, en moet de 'schuld' van de ouder duidelijk omschreven zijn. Pas daarna kan er van ontschuldiging sprake zijn. Het begrip voor de ander mag immers niet het erkennen van het eigen onrecht in de weg staan. Dit zou immers de cliënt nog meer parentificeren in plaats van vrij maken.

4.5 Timing: moratorium en verwachting van actie

Met Ria loopt het anders. Zij heeft – na een jarenlange breuk met haar ouders – weer met hen contact opgenomen. Maar ze wil nu Mark niet meer zien. Als reactie op zijn telefonische smeekbeden gooit zij de hoorn op de haak.

Ria is op dit moment niet in staat wat dan ook te investeren of te bewegen in de balans met Mark. Respect en geduld is hier geboden en een moratorium kan hier op zijn plaats zijn. Ria is er op dit moment nog niet aan toe om haar balans met Mark

onder ogen te zien en daarin te investeren. Het moratorium houdt in dat er door Ria naar Mark toe voorlopig geen actie wordt ondernomen. Geen actie ondernemen naar Mark toe wil echter niet zeggen dat er niets meer aan gedaan hoeft te worden, want ondertussen wordt er hard gewerkt om de condities die nodig zijn om naar Mark wel te investeren, zo gunstig mogelijk te maken. Op een goed getimed moment kan deze inzet naar Mark toe wellicht benut worden.

4.6 Verbindend werken

Een contextueel hulpverlener zal een kind, ondanks verwaarlozing, misbruik of verlating, steunen en stimuleren om een passende vorm te vinden om zijn zorg voor de ouders en zijn loyaliteit tot uitdrukking te brengen.

Als Bart in het opvanghuis aankomt, rept hij met geen woord over zijn vader Mark. Toch proberen de hulpverleners ook contact te krijgen met vader.

Verder wordt gekeken hoe Bart zijn zorgen over zijn moeder tot uitdrukking kan brengen. Dit verbindend werken maakt de hulpverleners veilig en betrouwbaar.